

Dr TOMA ĐORĐEVIĆ: »Teorija informacija — teorija masovnih komunikacija«,

»Partizanska knjiga«, Ljubljana (OOUR »Izdavačko-publicistička delatnost«, Beograd) 1979.

Piše: Ratka Marić

Namera profesora doktora Tome Đorđevića u knjizi *Teorija informacija — Teorija masovnih komunikacija* bila je da socio-loški istraži ključne fenomene informativne i komunikativne prakse i otkrije način na koji poruke deluju na svet i ponašanje pojedinaca.

Knjiga sadrži dve, samo formalno odvojene, studije: pokušaj zasnivanja teorije informacija i analitičko izučavanje »procesnog aspekta komunikativno-informativnog fenomena«. Oba koncepta, po mišljenju Tome Đorđevića, dopunjaju se i čine skladnu celinu. Pri tome je teorija komunikacija shvaćena kao »širi teorijsko-hipotetički kompleks«, a teorija informacija, iako s relativno samostalnim predmetom istraživanja, sačinjena je tako da predstavlja njen deo.

Đorđević zasniva svoju *Teoriju informacija* oko pitanja strukture, sadržaja i uticaja poruka, a informativnu praksu određuje kao »jednosmerno širenje poruka kojima se ostvaruje uticaj na ponašanje primalaca« u raznim oblastima društvene prakse. Teorija informacija bavila bi se, po oceni autora, »istraživanjima bitnih momenata toka informacija na relaciji između izvora i recipijenata« i obuhvatala bi: »akt prikupljanja iskustvenih činjenica, akt oblikovanja informacija, akt prenošenja informacija kanalima i područje prijem informacija od strane recipijenta i ostvarenja uticaja na njihovo društveno ponašanje u svakodnevnom životu«. Ako pratimo kako autor razvija ovako najavljenе bitne elemente analize, možemo primetiti da izučavanje onog što određuje kao predmet teorije informacije započinje u prvom delu knjige i prenosi u njen drugi deo, ostavljajući u zadatku teoriji masovnog komuniciranja da se time bavi.

U prvoj, ozbiljnije zamišljenoj glavi, autor dijalektički skladno povezuje svet informacija i svet komunikacija sociološkim određivanjem pojma informacije i analitičkim komentarom tri njegove značajne odredbe. Uvodi nas u strukturu poruke u kojoj je odlučujuće postojanje informativnog jezgra kojem se pridaju vrednosna i persuazivna instanca. Ovdje se raspravlja i o problemu istinitosti i objektivnosti poruke.

Pod socio-loški utemeljenim određenjem pojma informacije Đorđević razume: »praksom stečeno saznanje do tada nepoznato u ljudskom iskustvu i saopšteno jezičkim ili nejezičkim sistemima značenja kako bi moglo da se razmenjuje među subjektima

komunikativnih činova kao simbolički posredovano iskustvo od značaja za smer i efikasnost ljudske prakse«. Razlikovanje tri bitne komponente pojma informacije (novo saznanje stečeno u društvenoj praksi, njegovo simboličko posredovanje i značaj za svršishodnost društvene prakse) upućuje autora da razvija poseban socio-loški plan — analizu uticaja informativnih sadržaja na ponašanje ljudi u praksi. Sledi pokušaj preciznijeg razgraničavanja i objašnjavanja mehanizama kojima se ti uticaji i ostvaruju. Pri tom Đorđević demonstrira svoj specifičan metod odgonetanja prave prirode informacija, baveći se izučavanjem dejstva dva njena pojarna oblika (semantičkih i estetičkih poruka). Autor ispoljava raspoloženje i otvorenost za interdisciplinarni socijalno-psihološki i estetički pristup fenomenu i ne prati strogo određene zahteve koji bi se od njega očekivali u najavljenoj socio-loškoj ravni istraživanja.

Nastala kao izraz autorove potrebe da »dokuči složenost simboličkog preobražavanja« različitih oblika iskustva, druga glava sadrži pokušaj klasifikovanja poruka i opsežnu analizu semantičkih i estetskih poruka. Na nov način poslužio se kategorijama informativna i komunikativna činjenica da obeleži razliku između semantičke i estetičke komunikacije. Prihvatajući estetičku komunikaciju kao važan faktor društvene prakse, autor je primenio, za estetiku ograničen, postupak analize uz pomoć kategorija teorije informacija, koji ne može, bez posledica, da prati složenost i imantanu dvostrinsku estetskog fenomena. Tek u drugom delu knjige, kada razmišlja o spektaklu, autor se autonomije i prihvatljivije time bavi.

Treća glava, koja bi, po našem sudu, trebalo da bude najbogatija prepoznatljivim socio-loškim sadržajima i pokušajima njihovog odgonetanja, ostala je nedorečena. Uz razmatranje funkcija informacije i selektivnih mehanizama Đorđević se bavi društvenim uslovima angažovanog informisanja, i tek fragmentarno dotiče vrlo značajnu kategoriju »samoupravne informacije«, ostavljajući za neku drugu priliku da se detaljnije pozabavi analizom njene strukture i uticaja koje ostvaruje.

Komplementarna teorijska razmatranja, započeta u prvom delu u težnji da temeljno »izuči zakone ljudske komunikacije i otkrije bitne mehanizme delovanja informativnih sadržaja, poruka na ljudsku svest, svest masa i ponašanje pojedinaca« — autor je nastavio otvarajući ovaj »statičko-formalni« aspekt u onome što će otkriti tek »procesno-dinamička« analiza koja sledi. Ono što se naziralo kao delimično nedostajuće u prvom delu knjige, centralni je sadržaj *Teorije masovnih komunikacija*. Sintetički je osmislijen dinamički aspekt procesa komuniciranja, pronicanjem u interakcijsku komponentu informativne prakse i istraživanjem u nameri da se razotkriju mehanizmi delovanja poruka koje se, ovaj put, razmenjuju ljudskom komunikacijom, dialogom.

Dosledno prvo bitnoj nameri, u drugom delu knjige Toma Đorđević uspeva jasno da izluči socio-lošku osnovu, sadržaje, aktere, osobitosti i posledice komunikativne prakse. Tako je u ovom delu uspešnije izveden i koherenčnije predstavljen njegov stvarni teorijski doprinos izučavanju masovnih komunikacija u nas. Ovaj deo započinje uvodnom raspravom kojom autor hoće da nagovesti moguće puteve i domete marksistički orijentisane komunikologije i upozori na teškoće koje se nalaze pred pokušajima zasnivanja jedne nove teorije. On iznalazi argumente za tvrdnju da su »polazna—ključna stanovišta u tretiranju fenomena ljudske komunikacije, uloge medija masovne komunikacije u okviru globalnog društvenog sistema« data u delima klasičnog marksizma, savremenih marksističkih misličara i razvijena u jugoslovenskoj praksi »samoupravnog komuniciranja«. Iako njegov kritički napor nema ambiciju opsežnijeg i temeljnijeg preispitivanja postojećih orientacija ili zasnivanja nove teorije komuniciranja, on nazire neumitni bezizlaz onih teorijskih pokušaja koji ostaju u problematičnom odstupstvu marksističke orientacije. Otud i naš utisak da naučnoj deskripciji i promišljenju Tome Đorđevića ne bi bilo naodmet preciznije i marksistički izvedeno određenje i teorijski sadržajnije prepoznavanje nove revolucionarne upotrebe masovnih medija.

U prvoj glavi drugog dela knjige Đorđević analizira osnovne aspekte komunikativne prakse, određuje pojam ljudske komunikacije i uspostavlja razliku između »jezika diskurzivne komunikacije« i »jezika prezentacionih simbola«. Zatim, u drugoj glavi, analizira osnovne oblike komunikativne prakse kroz interpersonalnu (neposrednu) i masovnu (posrednu) komunikaciju. Takođe određuje i »distraktivnu, edukativnu i informativnu funkciju masovnih komunikacija«. Ovu glavu karakteriše brižljivo sačinjen analitički instrumentarij za analizu autentično autorovih kategorija kao što su: »komunikacioni čin«, »komunikaciona situacija«, »subjekti komuniciranja« i »efekti komuniciranja«, kojima pažljivo ostvaruje složen postupak socio-loškog rastvarenja dinamičke suštine procesa komuniciranja.

Opštne karakteristike masovnih medija Đorđević prati u trećoj glavi, otkrivajući i opisujući posebna svojstva pojedinačnih medija kao što su štampa, radio, film, televizija, i komunikativnih procesa koji se odvijaju njihovim posredstvom. Kompetantno, radozno, sa smisalom za višeslojno suptilno raščlanjavanje, autor nazire, prati i razotkriva socio-loške, psihološke i estetske dimenzije fenomena. Osobito u celovitoj, na fenomenološki način datoj obradi spektakla, on izvodi dosta slobodne, zanimljivo i

uspešne analogije — određujući, istovremeno, i karakteristike televizije kao medija.

Toma Đorđević ozbiljno započinje, i kroz knjigu dosledno sprovodi, osnovnu nameru da istraži probleme društveno-informativne prakse. Za tu svrhu on tvori poseban pojmovni instrumentarij, baziran na terminima preuzetim iz kibernetičke, matematičke i lingvističke teorije informacija, informatike, semantike i drugih naučnih disciplina. Neophodnom preinakom on prilagodava njihov sadržaj svojoj namjeri, dajući sociološka određenja terminima koji su otkriveni i primenjivani u drugim oblastima naučnog saznanja i za druge potrebe. Autor nastoji da stvori osoben sociološki jezik za obe teorije, ali time knjigu čini složenjom nego što je neophodno.

Ova komplementarna teorijska razmatranja nagradena su 1979. Godišnjom nagradom RTB za radove koji označavaju doprinos teoriji masovnog komuniciranja.

**Ernest Bloch: »Politička mjerena«,
»Svetlost«, Sarajevo, 1979. Predgovor R. Muminović.**

Piše Salih Fočo

Teorijski opus Ernesta Bloha je zaista impozantan, kako po svojoj opsežnosti, tako i po misaonoj bremenitosti i prodornosti. S obzirom na teorijsko-probematsku širinu kojom se on bavio, nije lako sažeti i prikazati, čak i njegovim najboljim poznavaočima, sve ono što je ovaj veliki um dao. Ali, jedno je kod Bloha svakao nedvojbeno, a to je da je on mislilac autentične Marksove inspiracije, onaj mislilac koji je baš u okviru te orientacije među onima koji su mislili najdublje i najprodornije. Želio je da pokaže kako marksizam, kao epohalna misao i istinska baština najboljih misaonih dosegnuća, može da sabere i prenese dalje sve te bitne tekovine ljudskog uma i na njima izgradi neizbjegljivo, kao rezultat povijesne prakse, totalni humanizam. U takvom humanizmu objektivnost (materija) koja je izvor svega, nije ta koja guta i ništa subjektivnost, niti pak obrnuto, kako se to pokazuje u antropocentričnim i subjektivističkim teorijama.

I upravo knjiga koja je pred nama jeste izbor tekstova iz njegove političke filosofije, knjiga za koju se slobodno može reći da je traganje za istinom dvadesetog vijeka. Kako to reče Karl Popper, »tragalac za istinom mora da se usuduje da bude mudar, mora da bude revolucionar u oblasti mišljenja«. Eto misli koja bi se mogla izreci i za Bloha. Jer, on smatra poučnom samo onu povijest koja podsjeća na to što ljudski raditi, koja traži da se bavimo vremenom i čovjekom, ali i misao koja zna prevazilaziti dostignuto, inače nije dostojna pomena.

Kao što je već poznato, Blohovo stasanje odvija se u jednom od prelomnih istorijskih trenutaka, u vremenu revolucionarnih zbijanja prve polovine dvadesetog vijeka. Taj talas pozitivnih kretanja ubrzo doživljava stagnaciju, a na scenu stupaju snage reakcije i mračnjaštva, posebno u Njemačkoj, u kojoj, sticajem povijesnih okolnosti, sigurno ali nezaustavno nastupa nacifašizam. Uprkos tome, ovaj mislilac još 1933. godine naglašava: »Dociće dan kada će se neminovno pojaviti ono istinsko, doći će dan komune, jer istorija ne može ostati tako iskrivljena, tako podla, tako malodušna. Toga dana će s Marksove kuće pasti krvava zastava, ubice će se njome ugušiti« (str. 69).

Na političko-socijalnom planu Bloh je uporno pokazivao kako savremeni kapitalizam, bez obzira na njegov materijalni prospitet, ne može prikriti naopako lice kao imperializam tehnike, znanja i moći upravljenih protiv čovjeka. Jedino Marks ne bi bio iznenaden tim i takvim razmjerama i očiglednošću kapitalističke strahote, jer on kaže: »Dajte kapitalu 10 posto profita i on će iskrčiti prašume, isušiti mora, pustinje pretvoriti u plodne oranine, dajte mu 20 posto dobiti i on će uništiti čitave narode i kulture koje njegovim interesima stoje na putu, dajte mu 50 posto profita pa će i bedemi svakog ljudskog i božanstvenog prava biti preslabi da bi mu se suprotstavili«. Šta se dešava kada se kapitalu ne osmjejuje sto posto profita, ili mu prijeti isto toliko procenata propasti u njegovom posljednjem stadiju? Tada nastupa fašizam, momentalno ukidanje svih građanskih prava, zbir kapitalizma i smrti. Kapital je, naravno, uvijek umio, da u poslu bude na internacionalnom nivou, naročito u odborani svoga posla, a njegov izraz i prevara su nosili nacionalno ruho. »...kapital uzima 'strance' za prve redove, te jedne davole koji dozvoljavaju da ih tjeraju bićem ili se povode za raznim praznim obećanjima. Nacionalni ubica uvijek sebe proglašava nacionalnim spasiocem, taj recept je star, njegova istorija i suviše dugo stoji na istom mestu« (str. 87). Franko je njihov paravan, a kapital mu je otac i mati, i za njega prodaje svoj narod i Španiju, jer gospoda se nikad nije borila ni za što drugo već samo za posjed.

Zbog nekih sličnih akorda nisu samo Vagner i Niče vrlo često svrstavani u red nacista, već su i samog Fihete dovodili u vezu s nacističkim duhom njemačkog bića. Pri ovom stavu ne možemo a da se ne sjetimo Fihteovih riječi iz njegovih govorova: »Mi smo pobijedeni, a da li ćemo htjeti da istovremeno budemo i prezreni, i to s pravom prezreni, to će još uvijek zavisiti od nas. Oružana borba je završena, počinje nova borba principa, običaja, karaktera, tako kako mi to hoćemo«. Nužno je da, kao i svuda, i u njemačkoj kulturnoj baštini više ne dopuštamo nikakvo posthumano falsifikovanje nad riječima ove vrste. Fihete

je bio učenik Kanta, Rusoa, francuske revolucije, čitavog života je poznavao samo jednog neprijatelja, u moralnom smislu tudi zakon, u političkom, pak, despotizam. Što se tiče principa koje je on pomenuo, običaja i karaktera, Fihteov prvi i poslednji princip je bio: sloboda, zajednica slobodnih bića.

Bloh se tokom čitavog svoga života i stvaranja uključuje u debatu o duhovnoj baštini i njezinoj povjesnoj funkciji, u kojoj odbija vulgarno shvaćenu (dogmatsku) materijalističku teoriju duhovnog stvaranja, koja se sve više učvršćivala, posebno u Sovjetskom Savezu, pod uticajem rastućeg staljinizma, a čemu je davao teorijska objašnjenja sâm Lukač. Njegova zasluga je u tome što je uvidio opasnost od lijevog, u biti nihilističkog likvidatorstva, i to svoje viđenje pokušava izložiti, u duhu svoje filozofije nade, u doista konstruktivnu historijsko-materijalističku teoriju duhovnog stvaranja, okrenutu prema naprijed, u budućnost u kojoj se kritičko-dijagnostički preuzima vrijednost prošlosti. Tako se već ovdje pojma napretka očrtava kao kritičko nadilaganje i čuvanje minulosti u funkciji realizacije humanuma (prave ljudske zavičajnosti).

Raspravljujući o značaju Dvadesetog kongresa Sovjetske komunističke partije, Bloh piše: »Kako nas jedno obično čišćenje može obogatiti. Ovog puta čišćenje nečeg što tišti, što ne valja, što koči, čišćenje čije je ishodište u velikoj stvari. Odjednom je vazduh izmjenjen i svuda tamo gdje se shvata, gdje postoji volja da se shvati« (str. 210). Stoji činjenica, i autor s pravom insistira na njoj, da se ne može naknadno umanjuvati značaj Dvadesetog kongresa diskusijom samo o »greškama«, bez one stvarne pozadine. A ta pozadina, to je borba protiv svake neopravdane autoritativnosti odozgo; na Kongresu je to označeno kao neskrum i strano ljudima, radni narod ne treba da sazna da njim dobro upravlja, već u njegov rad spada i to da sam sobom upravlja, najmanje može diktatorstvo biti privatna stvar. S tim je povezana borba protiv kulta ličnosti, onog začetog poslije Lenjina. Razbuktali su ga mnogi profesionalni funkcioneri, koje ne bi bili niko i ništa izvan svojih položaja, svejedno kako su na njih došli, pa im je za to potreban jedan suveren kako bi se mogli razmetati, čak prividno nezamjenjivi. Takav dvostruki kult ličnosti, tj. kult neprogrešivosti, najmanje je u marksizmu imao svoju podlogu, u ovom slučaju ideološku. Jer, pravo na neprogrešivost prepostavlja visoki stepen vladavine, čak i direktan kontakt s nebom, prisustvo svetog duha. Kao što je Dvadeseti kongres objelodanio svijetu, najčestije bestijalnosti, bez ikakvog vjerskog dodatka kulta ličnosti, nišu bile ništa drugo do žrtvovanje onih miliona potmulića umorstva koja su bez javnih procesa vršena nad običnim ljudima, dobronomernim komunistima. Kao treće, na Kongresu je otvorena borba protiv stava da je Sovjetski Savez jedini model socijalizma. Umjesto toga ponovo se upozoravalo na moguće puteve u socijalizam, različite već prema prilikama, nacionalnoj osobnosti, tradiciji, zrelosti ekonomskih i ideoloških uslova. I najzad, započeta je borba protiv onog što se već bespoštnevo dogmatizam.

Prilikom razmatranja odnosa baze i nadgradnje, Bloh je dao dragocjen doprinos razvijanju historijsko-materijalističke teorije duhovne proizvodnje kulture. Njega je, prije svega, zanimala povijesna sudbina i socijalna funkcija umjetnosti, ali je pri tom daleko od neprimjernih vulgarnih socioloških nazirana. On, nai-me, smatra da su umjetnička djela povijesno konkretni modusi bivstvovanja i razvoja povijesnog svijeta, preko umjetnosti ljudstvo, uz ostalo, zorno izriče i anticipira ono što još nije, ali što ima da dode.

Bloh u svom filozofskom promatranju svijeta polazi od čovjeka. To polazište njegovoj filozofiji daje osoben karakter, a time se, ujedno, razlikuje od dijalektičkog materijalizma. Dijalektički materijalizam polazi od materije, on vidi u čovjeku produkt razvoja materijalne prirode i člana društva koji se istorijski razvija. Dakle, to je filozofija koja čovjeka određuje kao najviše konkretno utopiski biće, koje tajnu sebe i svijeta drži u svojim rukama, dakle sebe kao univerzalnu znanost posredovanu putem i ciljem, materijom, koja se zbiva i sazrijeva, pri čemu se uvažava stav stare metafizike da je svijet u svom totalitetu domišljen.

Kod Bloha čovjek nije završeno, definitivno biće. On nije samo ono što je već bio. Kao biće okrenuto prema naprijed, čovjek je nesvodiv na svoju prošlost. Budući da nije ono što je već bio, adekvatna dimenzija razumjevanja čovjeka nije njegovo sjećanje, nego nada. Nada usmjerava čovjeka prema naprijed, prema onom budućem. Ona je temeljni način njegova odnošenja prema svijetu. Nada nije emocionalno stanje, nego mišljena nada, ona je znanje i volja. Budući da njen cilj nije u faktičnom, nego onome što može biti stvoreno, ona ulazi u utopisku dimenziju. Nada je usmjerena prema naprijed, prema budućem, i čovjek na taj način postaje biće budućnosti. Otud filozofija živi sa svojom istorijom. Od antičkih vremena do današnjeg dana ona se vraća i obraća svojoj prošlosti i oživotvoruje svoje istorijsko naslijeđe, povezujući svoju prošlost i svoju sadašnjost.

Tokom dvadesetog stoljeća raslo je Blohovo djelo. Širila se nezadrživo njegova misao. O tome svjedoči njegova prisutnost u našem kulturnom i duhovnom životu, kao i poduhvat naših izdavačkih kuća, koje time daju svoj doprinos u predstavljanju našoj javnosti ovog velikog mislioca dvadesetog stoljeća. To svakako predstavlja još jedan podstrek za proučavanje ideja ovog mislioca.